

५

प्रतापगडचा रणसंग्राम !

पोवाडा.

धन्य ! धन्य ! शिवराय जाहला धर्मरक्षणा अवतार ।
कपटभाव वळखिला खानाचा, केला त्याचा मग संहार ॥ ध्रु० ॥

—: १ :—

चंद्रराव मोरे ठार करविला, जावळी जोडली मुलखाल ।
वाई कऱ्हाड सुभे अदिलशाहाचे हळुहळु आले कबजाल ॥
बातमी कळलि ही अदिलशाहाला मोठी धडकी भरलो त्याला ।
हणजे “ बडा सैतान मत्त हुवा ! क्या करना अल्ला ! अल्ला !! ” ॥
अदिलशाहानं लौकर तेव्हां मोठा दरवार भरवीला । बडे अमीर
उमराव जमविले कितिक हिंदु सरदारांला ॥ कर्णाटकांतुन

आणलं बोलावुन जल्दी शहाजीराजाला । “ धाक घालुन बापाला
बंदोबस्त करिन ” आशा ही अल्लीला ॥ चाल ॥ जरि होता शहाजी
शाहाचा मनसबदार ॥ तरी तोच होता खरा शहा, मोठा
शिरजोर ॥ त्याच्या हुकमावीण एक नव्हतं पान हालणार ! ॥
चाल ॥ बादशाहा शब्द दुभंगला । बाद शाहा झाला । शहाजी
शहा झाला ! । एवढी त्याची होती फौज तय्यार । अल्ली
अदिलशाहा झाला गारेगार ! । उसना पर आणला जोर त्यानं
फार ॥ चाल ॥ अदिलशाहा बोलला शहाजीला । “ तुझी
आमचे नोकर झाला । पोरानं पुंडावा केला । कल्याणचा खजिना
पळवला । वाई, कऱ्हाड, बेजार केला । हा आमचा अपराध
झाला ! । दोन गोष्टी सांगा पोराला । बरं वाईट होइल जीवाला ” ।
मग बोलला शहाजी शहाला । “ किती सांगू, हुजूर ! कार-
ट्याला ? । काय हणता ? लुटलं खजिन्याला ? । हा मोठा
अपराध झाला । पर पोरटा हूड फार झाला । ऐकेना माझ्या
शब्दाला । हणून ठेवला दूर मी त्याला ! । पुणेंप्रांतीं जाहगीरिला ।
आमचंच बापलेकांचं आर्धी पटेना एकमेकांला । मग सांगूं काय
मी त्याला ? । खावंद ! आपण आणावं त्याला वठणीला ! ।
लावावी वेसण नाकाला । दरदरा ओढुन आणावं आपल्या
सदरेला ॥ मग दोन शब्द सांगावे त्याला ” । असं बोलला
अदिलशाहाला । मग शाहा बोलला सदरेला । “ शाहाजीचा

शाहीर कसन्तराय

(नागिवडेकर)

१/१८, गोरेगांवकर चाल,
गिरगांव, मुम्बई ४ (४००००४)

उपाय सारा थकला । कोण कैद करिल हो त्याला ? ” । “ मी जाता हूं; क्या बात है ! ” असा नाद आला कानाला । मग शाहा बोलू लागला । “ जिता धरून आणावं सदरेला ” । पैजेचा विडा मांडला । सारा लोक बसला जागेला । पर एक कोणी जाऊन घेईना पैजेला ॥ मैं ! मैं ! करणं काम तोंडाला । वै ! वै ! करावं लागेल जीवाला ! । ह्णून कोणी नाही उठला । पर जरा वेळ गेल्यावर आला । एक वजीर, धिप्पाड झाला । अफझुल्ला ह्णती हो त्याला । त्यानं लावला हात पैजेला । अन् बोल्ल्या काय सदरेला । “ मैं गिरफदार करता हूं ” विडा उचल्ल्या ! ॥ या अल्ला ! अल्ला ! शब्दाचा गजर जाहला ॥ चाल ॥ शाहाजी राजानं लिहिलं शिववाला “ असा घडला हा प्रकार । गाफिल कधी रे राहूं नको, करि फौजफांटा तूं तय्यार ” ॥१॥

—: २ :—

पान उचल्लं हिरवं पैजेचं, पिकला परि अफझुल्लखान । ‘ आपल्या हातानं मरण ओढलंस ’ बोललं सदा मन जोरानं ॥ उंट घोडा पायदळ जमविलं बारा हजार खानानं । विजापुराहून खान चाल्ल्या दौड मोठ्या सरंजामानं ॥ वेशीबाहेर अपशकुन जाहला हत्ती विनीवरचा मेला । निशाण पडलं ! ऊर घडघडलं,

बेत अल्लाचा ना कळला ! ॥ धीर धरून पर पुढं चाल्ल्या लागलं गांव पंढरपूर । तुकडे केले विठ्ठल मूर्तीचे, नाही कुणाचा दरकार ! ॥ चाल ॥ खान आला तुळजापुरला । छिन्नभिन्न केलं देवीला । जात्यानं भरडलं तिला । देवीचा कोप जाहला । जगदंबामाई शिवबाच्या गेली सन्नाला ॥ काय बोल्ल्या ऐका राजाला । “ बत्तीस दातांचा बोकड कांपावा मला ॥ रक्तानं त्याच्या माखावं माझ्या अंगाला ॥ मुंडक्याचा नारळ बांध माझ्या देवळाला ” । इकडं खान पुढं चाल्ल्या । जातांजातां फोडलं त्यानं अशा कैक मूर्तीला ! ॥ बाटवलं कैक लोकाला । धरंदारं छुटली कैकांची त्रास लोकाला ! ॥ कितो बळी पडले चैनिला । कितिकांची नरडीं उडविलीं, डोळ्या काढला ! ॥ कितिकांच्या बायका पळविल्या । दारुषा पाट चाल्ल्या । गुडगुडी लावली तोंडाला । देहभान नव्हतं कोणाच्यो । ब्राह्मणाच्या धरती शेंडीला । अन् बांधती उंच झाडाला । अंगांनं खुपसती भाला । असं हाल करती जीवाला ! । अशा अशा करून खेळाला । खान आला वार्डे गांवाला । तळ दिला वार्डाला पुढचा बेत करण्याला ! ॥ चाल ॥ भरली घडो खानाची मृत्युच्या आला जवळ तो अफझुल्ला । पतंग विसरुन देहभानाला झडपी जोरानं वणव्याला ॥ २ ॥

—: ३ :—

एके दिवशीं दोन घटका रात्रिचा किल्ल्याच्या गच्चीवरती ।
सर्भोवार सरदार, शिवाजी राजे होते मध्यावरती । नीलनभाच्या
हृदयावरती फुलली चंद्राची कोर ! स्फटिकासम चांदण्या चम-
कती शीतळ वेळि सर्भोवार ॥ सह्यागिरीच्या हृदयावरि 'शिवचंद्र'
शोभला सुकुमार । नेता पालकर, ताना मालुसरे, तार झळकती
रणवीर ॥ सह्यागिरीवर जणुं शिव बसले घेउनियां निज परि-
वार । प्रळयकाळ यवनांचा आला ! झाला महिवर अवतार ॥
रानफुलांचा गंध पसरला मंजुळ वाऱ्याची लहरी । प्रतापगडच्या
किल्ल्यावरुनी यश राजाचें ललकारी ! ॥ गडबड घडपड
आरडाओरड रड भूमीवरची सरली । सर्व शांत जग झालं;
ऐकली पर वाघाची डरकाळी ! ॥ चाल ॥ करवंदी झाडी कांटेरी
कुंप करणार । धबधबे खळाळत नित्य गाणं गाणार । किती
दऱ्या खोल डोळ्यास घेरी आणणार ॥ चाल ॥ उंच उंच अति
उंच धांवली आभाळांतुन शिखरं किती । चित्रं काढलीं जणुं
शिखरांची नभोमंडळाच्या वरती । ॥ चाल ॥ अशा वेळि एक
हेर किल्ल्यावरती चालला ॥ झपझपा चढुन गड राजाजवळ
पोंचला ॥ मग बोलला शिवरायाला । " रामराम ! ऐका खब-
रेला । विजापूरच्या ऐकलं बातमीला । कां आपण वाईप्रांत

घेतला । कल्याणचा खजिना पळविला । ह्मणून बादशहा लाले-
लाल झाला ! । घेण्याला आपल्या सूडाला । त्येनं धाडलं अफ-
झलखानाला । बारा हजार घेऊन फौजेला । खान आलाय
तुळजापुराला । आतां येईल वाईप्रांताला । अशी बातमी आली
कानाला " । असं बोद्धून हेर तो गेला ! । तयारीचा बेत मग
केला । गडाखालीं मावळा सरदार सारा उतरला ॥ रातोरात पल्ला
मारला । एक चालला बंदोबस्ताला । एक चालला फौज तय्यार
खडी करण्याला ॥ एक दारुगोळा बघण्याला । असा सारा
मावळा सरदार लागला कामाला ॥ चाल ॥ शरदतूच्या निळ्या
नभामधीं कडकडाट हा बिजलीचा । झाला एकदम जीवघातकी
खेळ खळेना दैवाचा ! ॥ ३ ॥

—: ४ :—

वाईगांवाहुन त्वरित धाडला कृष्णाजी भास्कर वकिल ।
प्रतापगडला अफझुल्लानं, सांगतों पत्र काय काय लिहिलं ॥
" बावा मुलुख परतून शाहाचा, ध्यावि भेट या वजिराची ॥
ह्मणाल 'नाहीं' तर मग आतां आशा सोडावी जीवाची " ॥
चाल—कृष्णाजी भास्कर प्रतापगडिं पोंचला ।
संदेश खानाचा शिवाजीस कळविला ।

त्या रात्री कृष्णाजी प्रतापगडि राहिला ।
मध्यरात्रीची वेळ जाहली रात्रहि बुडली झोंपेत । शिवरायानं
त्या वकिलाला नेलं अंबेच्या देवळांत ! ॥ देवी भवानीपुढं
बोलला राजा कृष्णाजी पंतास ॥ “ सांगा बेत खानाचा, घातली
शपथ देवीची तुह्यांस ॥

चाल—या भूवरचे तुह्यास ह्मणति भूसुर ।

आह्मी नित्य ठेवावं मस्तक चरणावर ।

कां पाप जोडतां बनून यवननोकर ? ।

केंसानं कांपता गळा सोडा अविचार ।

मस्तक चरणावरी ठेवतो सांगा बेत त्या खानाचा ॥ देवी
भवानी असे साक्षिला घात करूं नका स्वजनांचा ” ॥ चाल ॥
कृष्णाजीपंत भास्कर । विरघळले झाले मनिं गार ॥ ॥ चाल ॥
डबडबला पाण्यानं डोळा । अंगी कांटाळा । कंप देहाला ।
मोहाचा कडा पार कोसळला ! । विवेकाचा डोळा उघडला ।
अभिमान आला । बोलला शिवबाला ! ॥ चाल ॥ “ जय
नमोऽस्तु ते जगदंबे पदरीं घे मला ॥ शिवराया ! धन्य तूं, यश
येईल रे तुला ॥ देहभान नव्हतं रे मला । रोग जडला होता
दृष्टीला । अंजन भेटलं डोळ्याला । स्वातंत्र्य—बुद्धि—कोकिला ।
आनंद देती जीवाला । महाराज ! जीव वाहिला आपल्या चर-
णाला ॥ खानाचा कपटभाव झाला । जिता मेला धरणं तुह्याला ।

खानाचा मानस झाला ॥ ह्मणुन त्याला एवढा भेटिचा आला
उमाळा ” ॥ असं बोलला कृष्णाजीपंत शिवरायाला ॥ शिवराय
बोलला मावळ्याला । “ हा पेंच आला जीवाला । काय करावं
सांगा या वेळा ” । तानाजी बोलूं लागला । “ महाराज !
बोलवा खानाला । किल्ल्याच्या खालच्या बाजूला । ‘ म्यालों ’
असं दाखवावं त्याला । मग करूं खानाचे तुकडे उडवु मुंड-
क्याला ! ” ॥ शिवराय बोलले लोकांला । “ हा सल्ला योग्य
नाहीं झाला । असं करणं योग्य नाहीं मला ! । शत्रु मित्र कोणी
जरी झाला । तरी न्यायमार्ग थोरांनीं पाहिजे घेतला ॥ पर आणूं
त्याला भेटिला । मी जाईन भेट घेण्याला । जर रंग घाताचा
आला । तर असा सज्ज युद्धाला । नाहींतर जाऊं दे खान आपल्या
देशाला ” ॥ असं बोलला राजा मावळ्याला । पंताजी गोपिनाथ
वकिल त्यानं नेमला ॥ चाल ॥ काय निरोप धाडला खानाला
सांगिन पुढच्या चौकांत ॥ वीर मर्दाचा गुण गौरव करि कवो
आपल्या कवनांत ॥ ४ ॥

—: ५ :—

पंताजी गोपिनाथ चालला खानाच्या वकिलासहित ।
आला वाईला पत्र राजाचं दिलं खानाला सदरेंत ॥ रघुरायाचा

अंगद जैसा शिवरायाचा पंताजी । भला सराईत, मिड्डा बोलका,
 नाही ठाव कधी इतराजी ! ॥ पत्र लिहिलं जें शिवरायानं तेव्हां
 अफझुलखानास । सांगतों आज मी तें तुझांला, जागं करावं
 कानास ॥ “ पर्वत कुणिकडं ? कुठं मातीचा कण ! सिंधु तो
 कुठं नाला ! । कुठं सूर्य कुठं मशाल साधी ! कुठं वाव त्या
 बेडकाला ! ॥ कुठं इंद्राचा ऐरावत तो कुठं शाम्भटी तट्टणी ।
 कुठं सिंह कुठं उंदिर झाला ! मोठी शाहाची अमदानी ॥ चाल ॥
 खानसाहेब ध्यावा मेरा सलाम द्यावं अभयाला । मोठी घडकी
 भरली जीवाला । वाई प्रांति पुंडावा केला । हा मोठा अपराध
 झाला । सारा मुख देतो शहाला । पण द्यावं जीवदानाला !
 डोई लावतों आपल्या पायाला । नुसतं नांव ऐकल्यावर आला
 घाम अंगाला । मग-कोण करिल दोन हाताला ? । आज
 चुकलों, शरण तुझांला ” । असा निरोप धाडला खानाला ।
 खानाला संतोष झाला । दाढीवरनं हात फिरविला । गांजाचा
 झुरका मारला । आणि खान बोलू लागला । “ अहमदुल्लिला !
 बंदेका क्या रोब है ! मेरा सिरफ नाम ही सुनकर उसका
 पसीना पसीना हो गया ! वाहवा अफझलखानबहादर ! ” ।
 कृष्णाजीपंत बोलला । “ जंवा बातमी ऐकिली कीं, आपण आला
 युद्ध करण्याला । आणि आणलं इतक्या फौजेला । तंवा टाकलं
 अंग धरणीला । त्यानं लावले ढोळे आकाशाला । जसं भूतखेत

झडपावं तसा जाहला । मग आणलं त्याला ताळ्याला । त्वाचा
 वाण सारा बदलला । तो येणार नाही भेटिला । तर आपण
 जावं भेटिला । मग आपला वेत साधला ” । “ अच्छा है ”
 खान बोलला । तसा निरोप धाडला शिवबाला । खानानं तळ
 हालवला । पसरणीच्या घाटावरनं चालला प्रतापगडाला ॥ चाल ॥
 जा खाना, जा दुष्टा, जल्दी जा, ओढवलं सत्वर मरण । मृग-
 पंचानन सद्यकंदरीं करिल तुझी रे धुळदाण ॥ ५ ॥

—: ६ :—

भेट घेण्याला अफझुल्लाची मंडप श्रीशिवरायानं । प्रताप-
 गडच्या खालीं सजविला नाहीं तिलोकीं उपमान ॥ निळा चांदवा
 दिला छानदार चंद्र तारका त्यावरती । झालर तांबुस सभोंवार
 ती शोभा देई घडी घडीवरती ॥ हंड्या झुंबर किती लटकती
 लौकक झळके त्यावरती । आरसे टांगले किती मनोहर, काय
 राजाला हो कमती ॥ नीलमण्यांचे खांब बनविले, लेंबती
 मोतियांचे घोस । शिवरायानं क्षुद्र खानाचा किती पुरवावा तो
 सोस ! ॥ वेलबुट्या काढल्या भिंतीवर चित्रं काढली रंगाचीं ।
 इंद्रधनुष्या रंग लाजवित, अपार शोभा मंडपाची ॥ चाल ॥
 जमखाने शुभ्र हांतरले शोभे भरजर । गाथा गिरवा तिवासे

तळे ठेवले त्यावर । गालिचे पसरले उंची कैक त्यावर ॥ चाल ॥
 कुबेर अलकापुरी घेउनी जणू वाटला तो आला ! । रत्नाकर
 करिं रत्न घेउनी, विष्णु सोडि वैकुंठाला ॥ कुणी कधी ऐकला
 असा हा विष्णुशिवांचा हो मेळा । छत्तिस आंकडा सदैव त्यांचा
 गबर एक, दुसरा दुबळा ॥ उडती फवारे कारंजांचे बाग फुलली
 हिरवी गार । यज्ञभूमी ती शिवरायानं केली जणू काय तय्यार !
 ॥ चाल ॥ आर्धाच पर्वतावरचा देखावा गोड । त्यांत असा
 सजविला मंडप नव्हती तोड । किती कसब शिवाचं होतं मोठं
 बिनजोड ॥ चाल ॥ मंडप झाला, खानहि आला, झाला भेटिला
 तय्यार । पण तो आला फौज घेउनी हत्यारबंद दीड हज्जार
 ॥ चाल ॥ मग निरोप धाडला शिवबानं अफहुल्लखानाला ॥
 “फौजेचं काय काम कळलं नाहीं हो मला ॥ जर आणतां
 येवढ्या फौजेला । तर कसला भेटू तुझाला ! । आतांच जीव
 आला धाईला । जर एकटे याल भेटिला । तर कसं तरी भेटणं
 तुझाला !” । खानाला वाटलं ते वेळा । शिवाजी शिवाजो तो
 केवढा ? । सहज घेइन खाकुटींत त्याला । अन् चिरडीन त्याच्या
 नरड्याला ! । भेटिला एकटं जाण्याला । कृष्णाजोपंतानीं ही सल्ला
 जेव्हां त्याला दिला । तंवा खान चालला भेटिला । शिवाजीनं
 ठेवली बडदास्त मोठी ते वेळा ॥ मग खान आला सदरेला ।
 मानमरातव घेऊन गारेगार झाला ॥ वर हांसरा चेहरा केला ।

पर आंत ‘दगा’ राहिला । ‘कर्धि भेटिन एकदां मी’ असं झालं
 हो त्याला ॥ चाल ॥ आला ! आला ! रे सर्जा शिवाजी खाना !
 आतां तूं सांभाळ । नागसापावर चपळ जाहला घेइल चावा
 तो काळ ! ॥ ६ ॥

—: ७ :—

आला भेटिचा दिवस सकाळिच केलि पुजा जगदंबेची ।
 हात जोडुनी शिवरायानं करुणा भाकली अंबेची ॥ “आई ! संकर्टी
 कोण तुझ्याविण सोडविणारा दीनाला । देइ आशीर्वाद आज
 माय ! तूं घेई पदरिं या लेंकराला !” ॥ डोळे झांकले शिव-
 रायानं, चमत्कार दिसला त्याला । जगदंबा पुढं उभी राहिली,
 वर्णू कसं त्या स्वरुपाला ! ॥ किरिट डोक्यावर, केंस पाठीवर,
 लांबलचक काळेभोर, । कुंकुभ शोभे रूंद कपाळीं कंठिं मोति-
 याचा हार ॥ शंख चक्र करि पद्म घेतलं त्रिशूळ भाला तलवार ।
 सिंहावर होती बसलेली खालीं होता महिषासूर ॥ जबडा लाळ
 सिंहाचा, डोळेही लाल, पंजेही लाल अती । दिला पोटावर पाय
 सिंहानं त्या दैत्याच्या—अशि मूर्ती ॥ एका हातामधि महिषा-
 सुराचं डोकं धरलं जगदंबेनं । थेंब रक्ताचे टपटप गळती पाट
 चालला भूवरनं ॥ हसरं तोंड देविचं जाहलं बोलली देवी

शिवरायाला । “ आशीर्वाद हा दिला लेंकरा ! होशिल भारी कळिकाळा ” ॥ चाल ॥ देविनं शिवाच्या शिरीं मुगुट घातला । असुराच्या रक्ताचा टिळा त्यास लावला । हा असा देखावा शिवाजीनं पाहिला ॥ चाल ॥ डोळे उघडले, गुप्त जाहली देवी, दिला साक्षात्कार । नंतर शिवराजानं जमविले सर्व मावळे सरदार ॥ मोरो, शाम, रघुनाथ पेशवे, नारो शंकर माणकोजी । इंगळ्या सुभानजी, शूर जिवाजी, पिलाजी, नेता, तानाजी ॥ चाल ॥ मग बोलला राजा गर्हिवरुन साऱ्या मावळ्याला ॥ “ काय सांगूं तुमच्या प्रेमाला ? । ही राहिली तुमची आठवण जन्मोजन्माला ॥ राखायला माझ्या जीवाला । तुम्ही सोडलं साऱ्या सुखाला । घरदारं सोडली वाऱ्याला । उतराई होऊं कसा बोला । काय सांगूं वेळ कशि येईल कोणत्या वेळा ? ॥ जगलें वांचलें येईन भेटिला । नाहींतर—” । शिवबाचा कंठ दाटला । पाण्यानं डोळा दाटला । ढळढळा सारा मावळा रडूं लागला ॥ प्रेमाचा दोर भला मोठा खंबोर झाला ॥ काय शक्ति भुंग्याची ! बोला, । पोठ करतो मोठ्या वेळवाचं असला तो झाला । पर दांत लावेना कमळाला । जंवा कमळामार्जि आडकला ! । प्रेमाचं कोडं समजेना ब्रह्मदेवाला ! ॥ “ जगलें वांचलें येईन भेटिला । नाहींतर राज्य हें द्यावं उमाजीराजाला ॥ रामराम दादानों ध्यावा आतां या वेळां ” ॥ मग सारा मावळा बोलला ।

हुंदक्यानं आला उमाळा । “ जाऊं नको राजा ! भेटिला । तो खान कपटी बघ झाला । बरं वाईट होईल जीवाला ! ” । मग तान्या बोलूं लागला । “ मी जातो शिवा ह्यणुनशान त्याच्या भेटिला ॥ अन् उडवतो त्याच्या मुंडक्याला ” । पर राजा त्याला बोलला । “ फसवणं कधीं खपणार नाहीं देवाला ॥ मी जातो त्याच्या भेटिला । तुम्ही असा जागजागोला । कम-जास्त झालं तर यावं घुसुन त्या वेळा ” ॥ चाल ॥ जागोजगोला मावळा ठेवला दऱ्याखोऱ्यांतुन तय्यार । शाहिर पुढच्या चौकिं सांगणार पुढं घडलेला प्रकार ॥ ७ ॥

—: ८ :—

पोशाख केला कसला राजानं सांगतो आतां मी तुहांला । वर्णन कधिं कां शिवरायाचं शिणविल माझ्या वदनाला ॥ टोप शिरीं पांढरा शोभला, तुरा मोत्याचा, त्यांत हिरा । शिवमौलें-तुन शुभ्र चालला ओघ गंगेचा काय खरा ! ॥ खांवांतून जणु गुप्त जाहली शिवरायाच्या सुरगंगा । उजव्या हातिं तलवार रूपानं प्रगट जाहली धवलांगा ! ॥ आंत पोलादी सील, पांढरा झगा शोभे अंगावरती । मुसेजरी सुरवार पायाला बंद लोंबती त्यावरती ॥ उजव्या हातामधिं बिचवा, वाघ-

नख होतं सर्जाच्या पंजाला । पद्या जिवा ह्याल्यानं घेतला,
तलवार लटके कमरेला ॥ जिजाबाईंच्या भेटिस गेला
ठेवलं डोकं पायावरती । शिवनेत्रांतुन टपटप गळले थेंब
पायावर, धन्य सती ! ॥ हळुच उठवलं शिवरायाला, अवघ्राण
मस्तकिं केलं । जिजामाईनं शिवबाळाला गालबोट तें लावि-
यलं ! ॥ जिजा बोले, “ कां शिधबा ! डोळे आले पाण्यानं
भरभरून । शर पुत्र तूं, जा प्रेमाचा बंध तोडुनी हौसेनं ॥
क्षत्रिय कुळि मी जन्म घेतला, तूंहि तसा क्षत्रियपुत्र । आशी-
र्वाद हा दिला बाळका ! काय करिल अफजुल् कुत्रं ? ” ॥
दृष्ट काढली शिवरायाची, दही साइचं तळहार्ती । दिलं आईनं,
शिवबाळानं चाटुन खालं गोड अती ! ॥ किल्ल्यावरच्या उंच
तटावर फडफड करि भगवा झेंडा । फडफड करुनी त्यास
बोलला, ‘ फाड ! फाड ! रे तो मेंढा ’ ! ॥ चाल ॥ आठवलं
मनीं शिवबानं रामदासाला । चुचकारलं कृष्णेला वरती स्वार
मग झाला । धडधडा सात तोफांचा नाद जाहला ॥ चाल ॥
दुपारची भर वेळ जाहली, सूर्य छत्र धरि किरणांचं । वाऱ्यापर
वेगानं चालला राजा, दैव त्या खानाचं ! ॥ ८ ॥

—: ९ :—

कृष्णी चपळ बहु शिवरायाची मोठी लाडकी ती झाली ।
चालली घोडी चौफेर सारखी, लाज वाऱ्याला ही आली ! ! ॥
टाप घोडिची कणखर मोठी, जमीन भ्याली दणक्यानं । झाडं-
झुडपं किति टकमक बघती पळति मागं मागं भीतीनं ॥ मंडप
भाला, राजा उतरला, नेली घोडी दूर हुजऱ्यानं । शिवबा बोले
त्या हुजऱ्याला, “ जपा घोडीला प्रेमानं ! ” ॥ दबकत दबकत
सर्जा शिवाजी चालला भेटिच्या मंडपांत । आनंदाच्या उकळ्या
उसळती वेड्या खानाच्या हृदयांत ! ॥ शिवरायानं सलाम केला
खूप जाहला मनिं खान । हण्णे शिवाला, “ असा शाहाला
नाहिं कधी मिळला मान ” ! ॥ खान उटुन राजाला बोलला,
“ शिवा ! एक आशा मजला । मुलासारखा तूं मला वाटतयं
फडकडून भेटावं तुला ” ॥ “ ठीक ! ठीक ! ” शिवराय बोलला,
हरकत नार्हा मुळिं आतां । वडिलापर तुझो मला जाहला, नसे
मनाला मुळिं चिंता ” ॥ चाल ॥ खानानं हार्ती कवटाळलं
शिवरायाला ॥ खान केवढा धिप्पाड ! शिवबा पोर वाटला ! ॥
खानानं कवळ मारली शिवबा दचकला ! ॥ शिवबाचं मुंडकं
त्यानं दाबलं डाव्या बगळेला ॥ प्रसंग जीवावर आला । पर
शिवबा चपळ फार झाला । ओळखलं त्याच्या वेताला । अन्

हिसडा मारला त्याला । वाघनखं भिडलीं पोटाला पंजा मारला ! ॥
 खानाची आंतडी काढली, फाडलं पोटाला ! ॥ खान हत्ती फार
 खवळला । पर करतो काय सिंहाला ? । खानानं केला वार
 जिरेटोप छाटला ॥ पर इकडं सर्जानं पट्टा वेगिं चालवला ॥
 जणुं नारसिंह प्रगटला । खांबालं चिरलं खानाला । “ खान
 ‘ लवा लवा ’ बोलला ! ” खान ‘पट्टा पट्टा’ बोलला । आतां कंचा
 पट्टा ? सर्जानं घातलं झडपेला ! ॥ बघा झाली त्याची दोन
 छकळं आला भूमीला ! ॥ एक मुंगी मोठ्या हत्तीच्या घेई
 जीवाला ॥ मुंगसाचं पिल्लु करि ठार नागसापाला ॥ अभिमन्यु
 बाळ करि जेर कितिक लोकाला ॥ श्रीकृष्ण मारी कंसाला ।
 रामचंद्र मारी रावणाला । सर्जाची खूण लोकांला । लगवगीनं
 जमला मावळा । बंडा सय्यद करतो वाराला । पर जिवा ह्याल्यानं
 बंडा सय्या पुरा केला ॥ घनघोर केलं युद्दाला । रस्ताचा पाट
 चालला । शिवराय वेगानं आला । खानाच्या छाटलं मुंडक्याला ।
 अन्न मुंडकं घेऊन शिवराय किल्ल्यावर गेला ! ॥ रक्तानं
 माखलं देविला । मग मुंडकं टांगलं बुरजाला । यवनांचा मोड
 पुरा झाला । पळ काढला यवनी फौजेनं, आनंद झाला ! ॥
 दुंदुभी झडूं लागल्या कर्णा वाजला ! ॥ नऊ तोफा झडल्या
 लोकाला आनंद झाला ! ॥ गुढ्या तोरणं घरादाराला । उभी केली
 उत्साव केला । ‘ घन्य घन्य अवतारी राजा ’ डंका गाजला ! ॥

चाल ॥ मागं रचला अज्ञान दासानं शिवरायाचा पोवाडा ।
 भाग्य त्याचं राजानं दिला एक तोडा सोन्याचा आणि घोडा ॥
 ये शिवराया ! पुन्हां कधीं तूं येशिल तोडा देण्याला ! । नित्य
 उभा कर जोडुनि तुमच्या ‘ पांडुरंग ’ हा कवनाला ॥ ९ ॥

अ. वैशाख शु० ११. शके १८५१.

प्रतापगड !

जेथें श्रीशिवराय नित्य फिरले, जेथें जिजा माउली, ।
 जेथें वीर रणीं धुरंधर, जिथें शोभा सदा राहिली; ॥
 तेथें आज भयाण सर्व दिसेलें ! भ्याली मनीं भीति ही ! ।
 कोल्हों आरडतीं सदैव घुबडें घूकारितो सर्व हों ! ॥ १ ॥

* * *

प्रतापगड

किति दिवस हे दुर्भाग्याचे प्रतापगडा ! तुला ।
विपद तव ही तोलायाला नसे जगतीं तुला ! ॥
जरि कठिण ही धाली आतां गडा ! तुजला दशा ।
तरि उजळल्या त्वत्क्रीतींनिं सख्या ! सगळ्या दिशा ! ॥ २ ॥

* * *

तुझा तो भगवा झेंडा तुझें तें गतवैभव ॥
तुझा तो कलिजा राजा भेटेल, विजयी भव ! ॥ ३ ॥